

Alicja Dubiel

ORCID: 0009-0009-7670-5748

*Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie*

Irmina Bubula

ORCID: 0009-0003-5734-2992

*Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie*

***Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu a relacje
romantyczne – przegląd literatury***

People with autism spectrum disorders and romantic relationships - a review of the
literature

Abstrakt

Zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) zarówno w przypadku dorosłych i młodzieży są związane z zaburzeniami w zakresie teorii umysłu. Co z kolei pośrednio wpływa na społeczne tworzenie relacji międzyludzkich, a zatem również dotyczy relacji romantycznych. Pojawiające się trudności w relacjach romantycznych mogą być związane nie tylko z nieumiejętnością interpretowania stanów intrapsychoicznych innych osób, ale również mogą być powiązane z trudnościami w integracji sensorycznej. Zarówno w kontekście nadwrażliwości jak i niewystarczającej wrażliwości w odbiorze percepcyjnym świata. W tym aspekcie proces terapeutyczny powinien wiązać się z opieką lub/i wsparciem sensorycznym. W związku z trudnościami w relacjach, obszar relacji romantycznych u osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu wydaje się być bardzo istotną sferą do wsparcia przez różne potwierdzone naukowo interwencje. Interwencje te powinny dotyczyć zarówno wspomaganie osób z ASD w trwaniu w relacji oraz w budowaniu intymnej i bliskiej relacji z partnerem. Ważnym obszarem w ramach interwencji również wydają się być: zmniejszanie lęku przed inicjacją relacji czy inicjacji aktu intymnego, a także procesem odkrywania własnej tożsamości seksualnej. Równie kluczowym obszarem wydaje się być edukacja seksualna zarówno w obszarze zagrożeń przed nadużyciami na tle seksualnym, ale także w sferze lepszego samopoznania u osób z ASD. Nadal niewiele interwencji jest w pełni metodologicznie poprawnie zweryfikowanych,

w związku z czym nadal mało można powiedzieć o skuteczności terapii dla par, w których przynajmniej jeden z partnerów jest osobą z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Ważnym jest, aby temat randkowania i budowania relacji romantycznych wśród osób z ASD przestał być tematem tabu, a podejście terapeutyczne stało się dużo bardziej kompleksowe.

Słowa kluczowe: zaburzenia ze spektrum autyzmu, dorośli i młodzież, teoria umysłu, relacje romantyczne, integracja sensoryczna, interwencje wspierające

Abstract

Autism spectrum disorders (ASD) in both adults and adolescents are associated with disturbances in the theory of mind. Which indirectly affects the social formation of interpersonal relationships, and therefore also affects romantic relationships. Emerging difficulties in romantic relationships may not only be related to an inability to interpret the intrapsychic states of others but may also be related to difficulties in sensory integration. Both in the context of hypersensitivity and insufficient sensitivity. In this aspect, the therapeutic process should involve care and/or sensory support. In connection with relationship difficulties, the area of romantic relationships in the context of people with spectrum disorders, autism seems to be a very important sphere to be supported by various scientifically validated interventions. Interventions should address both supporting individuals with ASD to stay in the relationship and to build an intimate and close relationship with their partner. Reducing the fear of initiating a relationship or initiating an intimate act, as well as the process of discovering one's sexual identity. Also, it seems to be an important areas for intervention. Additionally, sex education seems to be a very important area, both in the context of threats against sexual abuse but also in the realm of better self-discovery by people with ASD. There are still few interventions that are fully methodologically correctly validated, and as a result, there is still little to be said about the effectiveness of therapy for couples in which at least one of the partners is a person with an autism spectrum disorder. It is important that the topic of dating and building romantic relationships among people with ASD ceases to be a taboo subject, and that the therapeutic approach becomes much more comprehensive.

Keywords: autism spectrum disorder, adults and adolescents, theory of mind, romantic relationships, sensory integration, supportive interventions

Propozycja cytowania: Dubiel, A., Bubula, I. (2024). Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu a relacje romantyczne – przegląd literatury. *Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej*, 17, 65-80.

Wprowadzenie

Zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) to złożone neurorozwojowe zaburzenie charakteryzujące się dużą różnorodnością pod względem objawów i przejawiających się cech u jednostki. Osoby

z ASD różnią się przede wszystkim nasileniem symptomów. Jednak to co wspólne to trzy osiowe symptomy: trudności w interakcjach społecznych, komunikacji jak i ograniczonych, powtarzalnych zachowaniach (Kasari, Petterson, 2012). W kontekście zaburzeń ze spektrum autyzmu pojawia się termin teorii umysłu, który jest zdolnością do interpretowania stanów psychicznych jednostki i jej otoczenia. Co z kolei pozwala na wgląd w logiczność własnych sądów, zachowań i działań. W przypadku osób z ASD często już od najmłodszych lat teoria umysłu jest sferą związaną z wieloma trudnościami. Najczęściej trudności te wiążą się z rozumieniem emocji, wyrażaniem empatii innych osób, co tłumaczyć miałyby teoria pękniętych neuronów. Nadal jest ona dwojako spostrzegana i nie ma badań jednoznacznie potwierdzających jej słuszność (Avδρέου, Skrimpa, 2020). Co istotne szeroko badana teoria umysłu z pewnością ma wpływ na wchodzenie w relacje międzyludzkie, tak samo jak umiejętność odwzorowywania, empatyzowania i umiejętności komunikacyjno-społeczne, które są kluczowe w tworzeniu relacji międzyludzkich (Zelazo i in., 2002). Kolejnym ważnym elementem w kontekście funkcjonowania społecznego u osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest indywidualna wrażliwość sensoryczna - może dotyczyć ona zarówno zbyt małej lub zbyt dużej wrażliwości na percepcję sensoryczną (Clinice i in., 2016). Zarówno możliwość zaburzonej percepcji sensorycznej jak i wpływ inaczej funkcjonującej teorii umysłu może wpływać na trudności w tworzeniu relacji romantycznych (Baron-Cohen, 2010). Ważnym jest, aby zauważyć, że związki romantyczne są sferą równie istotną dla osób z ASD jak i dla osób neurotypowych (Hancock, i in., 2020). Jednak mimo wzrastającej liczby diagnoz zaburzeń ze spektrum autyzmu nadal istnieje mało danych uszczegóławiających specyfikę i trudności towarzyszące związkom osób z ASD (Strunz, 2016). Jest to niezwykle ważny obszar w szczególności w kontekście planowania potencjalnego wsparcia interwencyjnego lub psychologicznego. Aktualna weryfikacja wpływu różnego typu terapii nadal jest niewystarczająca i w nie dość trafny sposób potrafi wspierać osoby z ASD w związkach lub jednostki

wykazujące chęć wejścia w związek romantyczny (Urban, Douglas, 2024).

Teoria umysłu a relacje międzyludzkie

Teoria umysłu to złożony zakres umiejętności, który dotyczy aspektów poznawczych i neurobiologicznych. Przez część badaczy uważana jest za jedną z ważniejszych elementów budowania relacji międzyludzkich, ale i budowania umiejętności introspektywnych. Jest ściśle związana również z samoświadomością (Bazmicha, Athanasios, 2022). Teoria umysłu nie tylko umożliwia poznanie i interpretowanie stanów innych, ale co równie istotne wpływa w sposób nadrzędny na umiejętności społeczne, które u dzieci i dorosłych z ASD są często sferą sprawiającą trudności (Zelazo i in., 2002). Dodatkowo nie dotyczy jedynie sfery komunikacyjnej, ale również budowania relacji międzyludzkich, ponieważ teoria umysłu jest fundamentalną zdolnością społeczno-poznawczą, która jest rozwijana już w wieku 2-5 r.ż. (Carlson, i in., 2013). Rewidowanie fałszywych przekonań u dzieci w wieku 4-5 r.ż. jest związane z funkcjami takimi jak: rozumienie pojęciowe, kontrola wykonawcza czy różnice poznawcze, społeczne i indywidualne związane z teorią umysłu (Apperly, 2012). Dzięki wcześniej wymienionej umiejętności jednostka jest zdolna do zrozumienia stanów emocjonalnych innych, jak i rewidowania przekonań co do nich czy wyciągania wniosków dotyczących ich motywów (Misailidi, 2003). Zatem trudności pojawiające się u dzieci z ASD przede wszystkim dotyczą zrozumienia emocji i intencji dyktowanych normami społecznymi (Altschuler, i in., 2002). Powyżej wymienione trudności prowadzą dalekosiężnie do deficytów obejmujących takie sfery jak: komunikacja, zachowanie i trudności w relacjach społecznych, a także rozbieżności w odbiorze komunikacji werbalnej i często niewerbalnej (Baron-Cohen, 2010). Częściej na tej płaszczyźnie dużo lepiej radzą sobie dziewczynki dzięki umiejętności kamuflażu i nauki zachowań społecznie aprobowanych (Dubreucq, Dubreucq, 2021). Jedną z teorii, które stara się wytłumaczyć to zagadnienie jest teoria uszkodzonych neuronów lustrzanych, która wskazuje na dysfunkcje aktywacji obwodu nerwowego, który jest

odpowiedzialny za efektywne postrzeganie aktywności ruchowej. Co związane byłoby również z odczytywaniem ekspresyjnym i odwzorowywaniem. Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu wykazują deficyty w procesach poznawczych związanych z teorią umysłu, a przede wszystkim w percepcji i mentalizacji działań w zakresie wykonania obserwacji i naśladowania, a przede wszystkim w warunkach nieznajomości zachowania i norm w danej sytuacji społecznej (Avδρέρου, Skrimpa, 2020). Teoria umysłu nadal budzi kontrowersje wśród badaczy jednak wynik badań ukazują wpływ deficytów z zakresu umiejętności teorii umysłu na funkcjonowanie jednostek z ASD (Bamicha, Athanasios, 2022).

Integracja sensoryczna, a relacje międzyludzkie

Integracja sensoryczna odnosi się do umiejętności zarządzania informacjami sensorycznymi, które organizm odbiera z otoczenia oraz z ciała. Nadreaktywność sensoryczna w modelu Dunna odnosi się do wrażliwości na doznania i unikanie wrażeń (Dunn, 1997). Badania odnoszące się do zaburzeń ze spektrum autyzmu często poruszają kwestię: zaburzeń snu, niższego poziomu umiejętności społecznych i zachowań adaptacyjnych zwłaszcza w sytuacjach nieznanymi, wraz z podwyższonym lękiem, w tym lękiem społecznym (Ya-Cing i in., 2020). Zaburzenia integracji sensorycznej mogą wpływać negatywnie na stany emocjonalne jednostki, a zatem również na jej uczestnictwo w życiu społecznym, wydajności w pracy czy życiu szkolnym (Clinice i in., 2016). Badania ukazują, że unikanie wrażeń i wrażliwość sensoryczna wpływają na internalizację i eksternalizację zachowań problemowych u dzieci z ASD w wieku 48-84 miesięcy (Tseng, i in., 2011). Potwierdzono również wpływ wrażliwości sensorycznej - uszczegóławiając, że powyższe problemy mogą przejawiać się w drażliwości, letargu, nadpobudliwości i niewłaściwej mowie (Dellapiazza i in., 2019). Dodatkowo często u osób z ASD przy zaburzeniach nadreaktywności występują zaburzenia lękowe, a w szczególności problematyka ta dotyczy dzieci i młodzieży (Mazurek, Petroski, 2015). Jednak przede wszystkim można uznać, że wrażliwość i unikanie wrażeń są powiązane z zachowaniami

problemowymi u młodych osób dorosłych z ASD. Wrażliwość i unikanie wrażeń są powiązane z lękiem, a lęk jest powiązany z zachowaniami problemowymi (Ya-Cing i in., 2020). z kolei zachowania problemowe mogą prowadzić do marginalizacji i większego ostracyzmu społecznego, a więc i dążą do większej samotności wśród osób z ASD (Parchomiuk, 2019). Ważnym jest, aby zwrócić uwagę na związek między trudnościami w przetwarzaniu sensorycznym, a trudnościami w relacjach społecznych, zwłaszcza w wysokofunkcjonującej postaci zaburzeń ze spektrum autyzmu (Hilton i in., 2007). Badania pokazują, że w przypadku mniej nieprzyjemnych doświadczeń w zakresie słuchowego i dotykowego doświadczania sensorycznego występują mniejsze trudności społeczne. Jednak nie można nadal mówić tutaj o relacji przyczynowo-skutkowej, zjawiska te współwystępują, a nie determinują się wzajemnie (Derakhshanrad i in., 2022). Dodatkowo trudności w integracji sensorycznej mogą być dla osób z ASD przyczyną unikania interakcji międzyludzkich lub inicjowania niewłaściwych kontaktów międzyludzkich (Kern i in., 2007). W przytoczonych badaniach poddaje się pod wątpliwość stosowanie miary Dunna - profilu sensorycznego, która została stworzona dla próbek nieklinicznych, a używana jest w praktyce badań klinicznych. Należałoby zwrócić uwagę na bardziej efektywne skale mierzące próbki kliniczne i zacząć poszukiwać kwestionariuszy z większą trafnością (Gonthier i in., 2016).

Relacje międzyludzkie

Wcześniej przytoczone deficyty teorii umysłu jak i trudności w przetwarzaniu sensorycznym u osób z ASD mogą mieć wpływ na tworzenie relacji międzyludzkich. Zwłaszcza zwraca się uwagę na wspomniane wyżej słabe umiejętności społeczne jak: trudności w interpretowaniu i odzwierciedlaniu emocji czy problemów z odczytywaniem komunikacji niewerbalnej (Bearo, Correia, 2022). Dostyc często osoby z ASD inaczej rozumieją bliskie relacje z rówieśnikami a w związku z tym zmniejsza się grono i repertuar bliskich relacji w ich otoczeniu (Bearo, Correia, 2022). Dodatkowo biorąc pod uwagę budowanie relacji między rówieśnikami i osobami

z ASD nie należy brać pod uwagę jedynie kontekstu cech indywidualnych jednostki, ale i cały system rodzinny (Brown i in., 2023). Wsparcie społeczne wydaje się być moderatorem poziomu depresji w populacji (Radoeva i in., 2021). Reasumując na relacje międzyludzkie w przypadku osób z ASD ma wpływ przeróżne czynniki indywidualnych jak: wrażliwość sensoryczna, nasilenie objawów, komplikacja objawów oraz potencjalne trudności związane z odczytywaniem norm społecznych, czy reakcji emocjonalnych.

Relacje romantyczne

Wcześniej wspomniane trudności społeczne mogą wystąpić również dalekosiężnie na etapie budowania relacji romantycznej. Romantyczne relacje i zachowania seksualne u osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu są dosyć skomplikowane przez specyfikę ich doświadczenia, zwłaszcza w kwestii interakcji i edukacji. Tak samo negatywnie lub pozytywnie może wpływać na jednostki kwestia warunków życia, stopień nasilenia objawów i poziom komunikacji (Koegel i in., 2014). W literaturze dotyczącej osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w kontekście relacji romantycznych przede wszystkim występują trudności w inicjowaniu i utrzymywaniu relacji romantycznych i intymnych (Bennett i in., 2018). Osoby z ASD są tak samo zainteresowane relacjami romantycznymi jak osoby neurotypowe we wszystkich z wymienionych aspektów tj.: potrzeba relacji romantycznej, motywacji, doceniania romantycznych relacji i intymności dla jakości życia (Hancock i in., 2020). Jednak różnica, która zostaje uwidoczniła w badaniach to opóźnienie w rozpoczęciu relacji miłosnych (Barnett, Maticka-Tyndale, 2015), dodatkowo czas trwania ich relacji jest krótszy, a bliższe relacje budzą więcej lęku (Hancock i in., 2020). Trudności w relacjach romantycznych wydają się wynikać ze słabszych umiejętności społecznych, czy wcześniej wspomnianej już szeroko rozumianej teorii umysłu, wraz z częściej odczuwanym lękiem społecznym. Samo budowanie relacji romantycznej przez osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu wydają się być czynnikiem ochronnym dla ich dobrostanu psychicznego, zwłaszcza w kontekście objawów lękowych oraz są ważnym

czynnikiem wzmacniającym poczucie wartości (Bearo, Correia, 2022). Jednak mimo to pierwsze spotkania potencjalnych partnerów budzą dużo więcej lęku, podobnie jak same początki relacji wśród osób z ASD niż u osób neurotypowych (Hancock i in., 2020). Dodatkowo w literaturze uwidaczniają się różnice międzypłciowe w tendencjach wchodzenia w dane związki np. kobiety dużo częściej angażują się w heteroseksualne związki, a z kolei mężczyźni z ASD dużo częściej zgłaszają aseksualność (Gilmour i in., 2012). W literaturze ukazują się tendencja do odczuwania lęku związanego z procesem budowania relacji miłosnej, a w szczególności inicjacji związku. Lęk ten może być na tyle wpływający i intensywny, że wydaje się może mieć izolujący wpływ na jednostki. Właśnie dlatego wydaje się, że interwencje i wsparcie ukierunkowane na ów lęk są bardzo istotne zwłaszcza w kontekście wsparcia w randkowaniu, inicjowaniu relacji, utrzymaniu relacji i budowaniu intymnych, bliskich relacji (Bearo, Correia, 2022). u osób z ASD mogą wystąpić stereotypowe upodobania, które potrafią być istotnym czynnikiem przy wyborze partnera w relacji. Badania ukazują, że posiadanie nieneurotypowego partnera przez osobę z ASD, a zatem wykazują podobne cechy - przyczynia się do utrzymania, trwania i satysfakcji z romantycznego i bliskiego związku (Hancock i in., 2020).

Kolejnym aspektem choć nieodrębnym jest sfera seksualności osób z ASD. Seksualność wiąże się z sensualnością, a zatem również z percepcją dotyku. u osób z ASD przez wzgląd na nadwrażliwość lub niedostateczną wrażliwość istnieje dyskomfort związany z dotykiem. Często osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu unikają dotyku, uruchamiają strategie wytrzymywania dotyku. Na reakcje behawioralne wpływ przede wszystkim możliwa przewidywalność dotyku, zwłaszcza w kontakcie intymnym (Ujiie, Takashi, 2022). Lepiej w kontakcie intymnym radzą sobie osoby wysokofunkcjonujące prawdopodobnie przez wzgląd na ich większe możliwości adaptacyjnych w kontekście norm społecznych (Bearo, Correia, 2022). Niestety badania naukowe nadal zamiast zajmować się skutecznością poszczególnych działań wspierających osoby z ASD w zrozumieniu mechaniki społeczno-emocjonalnej, nadal skupiają się na mechanizmie samego aktu

seksualnego i antykoncepcji. Dużo ważniejsze wydają się specyficzne trudności jak: zmniejszenie lęku przed inicjacją relacji, proces budowania relacji romantycznej i przejście do aktu intymnego, a także odkrycie tożsamości seksualnej (Bearo, Correia, 2022). Dodatkowo ważnym wydaje się, aby zbadać zależności pomiędzy związkami osób z ASD z innymi osobami nieneurotypowymi oraz zależności jakie pojawiają się w relacjach z osobami neurotypowymi. z kolei dzięki lepszemu poznaniu tych obszarów możliwe będzie rozwijanie bardziej skutecznego wsparcia psychologicznego w tym konkretnym kontekście.

Istotną kwestią w kontekście osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest wcześniej wspomniana tendencja do izolacji, a zatem też skłonność do unikania relacji intymnych z partnerem lub partnerką. Często przez brak edukacji seksualnej osoby te są bardziej narażone przez niewiedzę i tzw. “know-how” na przejawianie nieprawidłowych zachowań np. mniej zachowań seksualnych w miejscach prywatnych - co samo w sobie może się wiązać z mniejszym zakresem wiedzy o zachowaniach związanych z prywatnością (Koegel i in., 2014). Masturbacja w literaturze wydawała się być najczęstszą formą zachowania seksualnego wśród osób z ASD, jednak nie wiadomo, czy przyczyn tego należy szukać w braku danych, czy też w specyficznej próbie klinicznej (Stokes, Kaur, 2005). Literatura zwraca również uwagę na obszar przekroczeń w stosunku do osób z ASD. Czasami osoby z ASD przez wzgląd np. na stopień niepełnosprawności, jeśli takowy występuje lub niższy poziom komunikacji werbalnej/niewerbalnej, czy też przez nieznaną normę są grupą bardziej narażoną na wszelakie przekroczenia seksualne. W związku z powyższymi wynikami badań należy przede wszystkim zwracać uwagę na potrzebę rozprzestrzeniania edukacji seksualnej wśród osób z ASD (Koegel i in., 2014).

Interwencje wspierające osoby z ASD w budowaniu relacji romantycznych

Interwencja wspierająca osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w taki sposób, aby wspierać ich w budowaniu relacji

romantycznej nadal jest niewystarczająco rozwiniętym obszarem. Nadal jest to grupa niedobadana zarówno w zakresie specyfiki związków romantycznych, jak i seksualności - są to nadal tematy tabu społecznie. Jednak uważnie prowadzone wsparcie mogłoby wesprzeć wiele osób i zminimalizować wiele cierpienia. Przede wszystkim warto zwrócić uwagę ku opiece sensorycznej i wsparciu sensorycznym u jednostek z ASD, które tego potrzebują (Gonthier i in., 2016). z jednej strony uwagę należałoby skupić w kierunku wspierania budowania bardziej kompleksowych interwencji edukacji seksualnej (Koegel i in., 2014), tak również z drugiej strony należałoby popracować nad kompleksowym wsparciem dot. inicjacji relacji romantycznych, ich utrzymywaniu, jak i kwestii intymności i bliskości w związku (Gilmour i in., 2012). Dla osób z ASD będących już w związku skuteczność osiągała interwencja zakładająca zarówno doświadczenie w związkach jak i dodatkową edukacją na temat flirtu, identyfikowania romantycznego zainteresowania i zapraszania osoby na randkę. Jednak wyniki w tej konkretnej próbie były na tyle słabe, że nie stwierdzono konkretnych efektów. Badacze sugerują, że być może chodzi o sam kontekst interwencji - czy jest to relacja małżeńska czy relacja w trakcie randek. Interwencje małżeńskie w literaturze wydają się koncentrować głównie na komunikacji, czyli węższym zakresie w porównaniu do relacji randkowania. Dodatkowo kwestią nadal mało zbadaną jest zjawisko flirtu u osób z ASD. W związku z czym ciężko mówić o planowaniu interwencji w oparciu o to zjawisko w tej grupie. Jednym z nowszych podejść interwencyjnych okazuje się być terapia ruchem dla par z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Może ona korzystnie wpływać na dobre samopoczucie, jak i jakość codziennego życia osób dorosłych z ASD. Metoda ta oparta jest między innymi na nauce odzwierciedlania emocjonalnego oraz lepszego zrozumienia własnych reakcji cielesno-emocjonalnych (Engelhard, Vulcan, 2021). Jednak nadal najczęściej używanymi technikami interwencji wydają się być podejście: behawioralne, poznawcze i edukacyjne jednak każda z tych metod powinna być dostosowywana w zależności od konkretnej grupy i kontekstu relacji (Exell i in., 2020). Niestety nadal mimo korzystania z tych metod są one nadal mało efektywne i nadal nie są to obszary

dobrze zbadane (Urban, Douglas, 2024). Dodatkowo ważnym kierunkiem planowania interwencji jest też osadzenie w kontekście rodzinnym młodzieży z ASD i budowania przez nich potencjalnych związków romantycznych (Brown i in., 2023).

Podsumowanie

Reasumując, powyżej przytoczone dane uszczegóławiają i uwypuklają to jak temat związków i relacji romantycznych osób z ASD jest istotny. Nadal istnieje mało informacji, które specyficznie określałyby przytoczoną grupę. W szczególności biorąc pod uwagę różnorodne możliwości wchodzenia w związki przez osoby z ASD. Warty zwrócenia uwagi kierunkiem byłoby spojrzenie na to jak osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu radzą sobie w związkach zarówno z drugą osobą z ASD, w porównaniu z byciem w związku z osobą neurotypową. Wiele kontrowersji budzi nowa klasyfikacja wśród osób, które posługiwały się wcześniejszą nomenklaturą, który nazywał wysokofunkcjonujący autyzm jako Zespół Aspergera. Wiązało się to z mniejszą marginalizacją i stygmatyzacją w przypadku relacji społecznych (Bearo, Correia, 2022). W związku z tą różnicą warto byłoby spojrzeć w kierunku różnych form wsparcia w zależności od potrzeb jednostki. Badania ukazują jako niedobadaną sferę seksualność osób z ASD - czy potencjalnie większej aseksualności wśród mężczyzn z ASD (Gilmour i in., 2012). Nie ma jednak pewności jaki jest kierunek przyczynowo-skutkowy w tej zależności. Dlatego wydaje się ważnym, aby uaktualnić dane odnoszące się do różnic międzypłciowych zarówno w kontekście kategorii związków w jakie wchodzą osoby z ASD, ale też jaką relację mają z własną tożsamością seksualną. Biorąc pod uwagę lękowe podłoże dla trudności w relacjach romantycznych wśród osób z ASD większe zgłębienie tematu mogłoby ułatwić lepsze zrozumienie funkcjonowania różnic międzypłciowych. z pewnością lepsze poznanie specyfiki tej grupy ułatwiłoby zaplanowanie dużo trafniejszej interwencji czy edukacji seksualnej (Bearo, Correia, 2022). Interwencje wspierające osoby z ASD również są niezwykle istotnym tematem, który powinien być co raz dogłębniej badany - zwłaszcza biorąc pod uwagę najnowszą klasyfikację ICD-11 i zmiany, które są wraz z nią

wprowadzane tj. odmienne nazewnictwo klasyfikacyjne dla ASD i Zespołu Aspergera (WHO, 2018).

Bibliografia:

- Altschuler, M. R., Sideridis, G. D., Kala, S., Warshawsky, M., Gilbert, R., Carroll, D., Burger-Caplan, R., Faja, S. (2018). Measuring Individual Differences in Cognitive, Affective, and Spontaneous Theory of Mind Among School-Aged Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(11), 3945–3957. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3663-1>
- Apperly, I. A. (2012) What is “theory of mind”? Concepts, cognitive processes and individual differences. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 65(5), 825-839. <https://doi.org/10.1080/17470218.2012.676055>
- Ανδρέου, Μ., Skrimpa, V. (2020). Theory of Mind Deficits and Neurophysiological Operations in Autism Spectrum Disorders: a review. *Brain Sciences*, 10(6), 393. <https://doi.org/10.3390/brainsci10060393>
- Bamicha, V. Drigas, A. (2022). ToM i ASD: Relating theory of mind to the social-emotional and cognitive development of children with autism spectrum disorders. The use of information and communication technologies as an alternative form of intervention in AS. *Technium Social Sciences Journal* , 33, 42-72.
- Baron-Cohen, S. (2010). Empathizing, systemizing, and the extreme male brain theory of autism. Progress in. *Brain Research Res.*, 186, 167–175. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53630-3.00011-7>
- Beato-Fernández, L., Correia, M. (2022). Love and Intimate relationships in adolescents and adults with autism spectrum disorders. W: C. Pracana, M. Wang (red.), *Psychological Applications and Trends*. inScience Press (s. 282-286). <https://doi.org/10.36315/2022inpact066>

- Bennett, M., Webster, A., Goodall, E., Rowland, S. (2018). Intimacy and romance across the autism spectrum: Unpacking the “Not interested in Sex” myth. W: *Life on the Autism Spectrum*. Springer (s. 195–211). https://doi.org/10.1007/978-981-13-3359-0_10
- Brown, C. E., Sheerin, K. M., Quetsch, L. B., Borduin, C. M. (2023). Family–Friendship linkages in youths with autism spectrum disorder. *Family Relations*, 1–14. <https://doi.org/10.1111/fare.12879>
- Carlson, S. M., Koenig, M. A., Harms, M. B. (2013). Theory of mind. *Wiley interdisciplinary reviews. Cognitive science*, 4(4), 391–402. <https://doi.org/10.1002/wcs.1232>
- Clince, M., Connolly, L., Nolan, C. (2016). Comparing and Exploring the Sensory Processing Patterns of Higher Education Students With Attention Deficit Hyperactivity Disorder and Autism Spectrum Disorder. *The American journal of occupational therapy : official publication of the American Occupational Therapy Association*, 70(2). <https://doi.org/10.5014/ajot.2016.016816>
- Dellapiazza, F., Michelon, C., Oreve, M. J., Robel, L., Schoenberger, M., Chatel, C., Vesperini, S., Maffre, T., Schmidt, R., Blanc, N., Vernhet, C., Picot, M. C., Baghdadli, A., ELENA study group (2020). The Impact of Atypical Sensory Processing on Adaptive Functioning and Maladaptive Behaviors in Autism Spectrum Disorder During Childhood: Results From the ELENA Cohort. *Journal of autism and developmental disorders*, 50(6), 2142–2152. <https://doi.org/10.1007/s10803-019-03970-w>
- Derakhshanrad, S. A., Piven, E., Ghoochani, B. Z. (2022). The relationship between sensory experiences and social functioning in children with autism spectrum disorder. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1–9. <https://doi.org/10.1080/20473869.2022.2128553>
- Dubreucq, M., Dubreucq, J. (2021). Toward a Gender-Sensitive Approach of Psychiatric Rehabilitation in Autism Spectrum Disorder (ASD): a Systematic Review of Women Needs in the

- Domains of Romantic Relationships and Reproductive Health. *Frontiers in psychiatry*, 12, 630029.
<https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.630029>
- Dunn, W. (1997). The Impact of Sensory Processing Abilities on the Daily Lives of Young Children and Their Families: a Conceptual Model. *Infants and Young Children*, 9, 23-35.
<https://doi.org/10.1097/00001163-199704000-00005>
- Engelhard, E. S., Vulcan, M. (2021). The Potential Benefits of Dance movement therapy in Improving couple Relations of Individuals Diagnosed with Autism Spectrum Disorder -A Review. *Frontiers in Psychology*, 12.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.619936>
- Exell, R., Hilari, K., Behn, N. (2020). Interventions that support adults with brain injuries, learning disabilities and autistic spectrum disorders in dating or romantic relationships: a systematic review. *Disability and Rehabilitation*, 44(12), 2567–2580.
<https://doi.org/10.1080/09638288.2020.1845824>
- Gilmour, L., Schalomon, P. M., Smith, V. (2012). Sexuality in a community based sample of adults with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(1), 313–318. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.06.003>
- Gonthier, C., Longu  p  e, L., Bouvard, M. (2016). Sensory Processing in Low-Functioning Adults with Autism Spectrum Disorder: Distinct Sensory Profiles and Their Relationships with Behavioral Dysfunction. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(9), 3078–3089. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2850-1>
- Hilton, C., Graver, K., LaVesser, P. (2007). Relationship between social competence and sensory processing in children with high functioning autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 1(2), 164–173.
<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2006.10.002>
- Kasari, C., Patterson, S. (2012). Interventions addressing social impairment in autism. *Current psychiatry reports*, 14(6), 713–725. <https://doi.org/10.1007/s11920-012-0317-4>

- Kern, J. K., Garver, C. R., Carmody, T., Andrews, A. A., Trivedi, M. H., Mehta, J. A. (2007). Examining sensory quadrants in autism. *Research In Autism Spectrum Disorders*, 1(2), 185–193. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2006.09.002>
- Koegel, L.K., Detar, W.J., Fox, A., Koegel, R.L. (2014). Romantic Relationships, Sexuality, and Autism Spectrum Disorders. W: F. Volkmar, B. Reichow, J. McPartland (red.), *Adolescents and Adults with Autism Spectrum Disorders*. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-0506-5_5
- Mazurek, M. O., Petroski, G. F. (2015). Sleep problems in children with autism spectrum disorder: examining the contributions of sensory over-responsivity and anxiety. *Sleep medicine*, 16(2), 270–279. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2014.11.006>
- Misailidi, P. (2003). *Children's Theory of Mind*. Athens: TYPOTHITO.
- Parchomiuk, M. (2018). Sexuality of Persons with Autistic Spectrum Disorders (ASD). *Sexuality and Disability*, 37(2), 259–274. <https://doi.org/10.1007/s11195-018-9534-z>
- Stokes, M. A., Kaur, A. (2005). High-functioning autism and sexuality. *Autism*, 9(3), 266–289. <https://doi.org/10.1177/1362361305053258>
- Strunz, S., Schermuck, C., Ballerstein, S., Ahlers, C. J., Dziobek, I., Roepke, S. (2016). Romantic Relationships and Relationship Satisfaction Among Adults With Asperger Syndrome and High-Functioning Autism. *Journal of Clinical Psychology*, 73(1), 113–125. <https://doi.org/10.1002/jclp.22319>
- Syu, Y. C., Huang, P. C., Wang, T. Y., Chang, Y. C., Lin, L. Y. (2020). Relationship Among Sensory Over-Responsivity, Problem Behaviors, and Anxiety in Emerging Adults with Autism Spectrum Disorder. *Neuropsychiatric disease and treatment*, 16, 2181–2190. <https://doi.org/10.2147/NDT.S270308>
- Tseng, M. H., Fu, C. P., Cermak, S. A., Lu, L., Shieh, J. Y. (2011). Emotional and behavioral problems in preschool children with autism: Relationship with sensory processing dysfunction. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(4), 1441-1450. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.02.004>

- Ujiie, Y., Takahashi, K. (2022). Associations between self-reported social touch avoidance, hypersensitivity, and autistic traits: Results from questionnaire research among typically developing adults. *Personality and Individual Differences*, 184, 111186. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111186>
- Urban, T. M., Douglas, R. R. (2024). Occupational Therapists' Role in Sexual Education for Teens and Young Adults Living with Autism Spectrum Disorder. *The Open Journal of Occupational Therapy*, 12(1), 1-4. <https://doi.org/10.15453/2168-6408.2093>
- WHO (2018). ICD-11. Pobrano z <https://icd.who.int>.
- Zelazo, P. D., Jacques, S., Burack, J. A., Frye, D. (2002). The relation between theory of mind and rule use: Evidence from persons with autism-spectrum disorders. *Infant and Child Development*, 11(2), 171–195. <https://doi.org/10.1002/icd.304>